

<https://saartehaal.postimees.ee/7030136/kes-olid-ikkagi-laanemere-esimesed-viikingid#:~:text=MARIKA%20M%C3%84GI%20VS,Eesti%20Rahvusringh%C3%A4%C3%A4ling%2024.07.2020>

MARIKA MÄGI VS JÜRI PEETS } Kes olid ikkagi Läänemere esimesed viikingid?

Marika Mägi, Arheoloogiadoktor
1. august 2020, 0:07

MARIKA MÄGI ütleb, et Salme leiu arheoloogilised aspektid on selgeks vaidlemata ja soovib mitte hoida kinni Salme “sündmuse” ühekordsuse ideest. Foto: Maanus Masing / Saarte Hääl

Pärast õige mitme aasta pikkust uurimistööd ilmus Eesti meedias artikkel Salme laevadega seonduva uurimistöö esialgsetest tulemustest. Sellist asjade käiku võib üksnes tervitada, eriti arvestades, et Salme leiumaterjal pikka aega lihtsalt seisis, sest puudus finantseerimine leiukoha põhjalikumaks uurimiseks. Samas tekitas artikkel teemaga seotud inimestes terve rea küsimusi.

JÜRI PEETS leiab, et viikingiaeg algas Saaremaal, ja Marika Mägi sõnul võib selle väitega mõneti nõustuda. Foto: Egon Ligi / Saarte Hääle arhiiv

Kas tõesti ühekordne "sündmus"?

Kuigi artiklist selline mulje jääb, pole seal esitatud arvamused kindlasti mitte Eesti viikingiaja uurijate – keda tegelikult ongi vaid üksikuid – seas üldlevinud. Põhimõtteliselt korratakse artiklis üle ju sama seisukoht, mis oli olemas juba enne Salme teise laeva leidmist ja kaevama asumist. Selle kohaselt oli tegemist ühekordse sündmusega, mis toimus aasta 750 ümbruses. Saaremaad ründas Rootsist pärit viikingite seltskond, kes sai lüüa ja maeti kohalikke tavaid eirates kahte veesõidukisse. Mõne arvamuse kohaselt toimus lahing lausa kohapeal, samade laevade ümbruses. **Jüri Peets** on teatud mööndusena pakkunud välja ka võimaluse, et tegu oli skandinaavlaste saatkonnaga,

kelle suhted kohalikega läksid nii teravaks, et nad löödi maha, maeti aga ikkagi seisusekohaselt.

Skandinaavia uurijaid on kogu leiu juures inspireerinud kõige enam just ühekordsuse aspekt, mis töötas pakkuda harvaesineva võimaluse saada teada ühel konkreetsel retkel osalenud seltskonna koosseisu. Aastaid pärast kaevamisi domineeriski see, Jüri Peetsi esitatud ja mitmete teiste Salme leiuga või viikingiaja rahvusvahelise uurimisega vähe seotud eesti arheoloogide toetatud seisukoht. Ilmselt ei tulnud Skandinaavia või muu läänemaailma kolleegidele pähegi, et Salme leiu arheoloogilised aspektid – matmiskombestik, leidude koosseis, laeva ja sellel paiknenud surnukambri ehituslikud üksikasjad – on eesti arheoloogide poolt tegelikult selgeks vaidlemata.

Selgeks vaidlemata olid ja on asjad aga seetõttu, et Eesti arheoloogias üleüldiselt esineb vähe akadeemilist vaidluskultuuri. Nii taanduvad argumendid või vastuargumendid tihti peale vaid sellele, millised on inimeste omavahelised suhted või keda üleüldse peetakse paslikuks kritiseerida. Vastasel juhul oleks raske seletada aastate jooksul mitmeid Salme leiuga seoses esitatud, spetsialistide jaoks ehk kummalisevõitugi argumente, näiteks et Saaremaal levisid 8. sajandil põletusmatused või et Salme laevadest leitud relvad olid erinevad saarlaste kasutatuist. Tegelikult Salme laevadega võrreldav materjal Saaremaal peaaegu puudus. 2010. aastast hilisemad leiud osutavad väga selgelt Saaremaa kohaliku relvastuse suurele sarnasusele Ida-Skandinaavia ja seega ka Salme relvadega ning paljude põletamata luustike matmine ühte ruumi või kohta oli joon, mis oli iseloomulik pigem 8. sajandi Saaremaale kui Kesk-Rootsile.

Erinevad tõlgendusvõimalused

Asjaolu, et Saaremaa sõdalased võtsid üle Rootsi sõjameestega sarnaneva materiaalse kultuuri, osutab tihedate isiklike sidemete olemasolule. Nagu teame, on sarnase kultuuri kujunemisest märke juba sajandeid varasemastki ajast, üheks näiteks samuti Saaremaalt

leitud paljuräägitud kuldvõru ja mõõgavöö 300. aasta ümbrusest. Aga ka Paju ja Lepna surnumajades olnud relvad sarnanesid vägagi Rootsi omadele, nimetatud surnumajade matused olid aga omakorda Salme matuste sarnased. Erinevuseks eelkõige vaid asjaolu, et Salme laevadesse olid maetud vaid sõdalased ning matmiskohti polnud hiljem kasutatud, mistõttu enamik luustikke oli säilinud anatoomilises järjestuses. Sedagi siiski vaid ühes laevadest.

Õigupoolest juba vahetult Salme kaevamiste järel siinkirjutaja poolt esitatud tähelepanekuid matmiskombestiku ja teiste võimalike tõlgenduste kohta on aga Salme uurimistööd kokku võtvas artiklis senimaani eiratud. Seda isegi hoolimata asjaolust, et kaevamistest esitatud fotode ja seni publitseeritu põhjal tehtud tähelepanekud olen vormistanud konkreetseteks argumentideks ning publitseerinud neid nii eesti kui ka inglise keeles, sealhulgas suurtes rahvusvahelistes kirjastustes. Siinkohal pole mõistagi võimalik kogu argumentatsiooni uuesti esitada, kuid asjast huvitatuile võib soovitada lugeda üle Salmele pühendatud osa raamatust "Viikingiaegne Eesti".

Väga lühidalt kokkuvõetuna on minupoolne tõlgendus järgmine. Salme matuste eri kihtide või osa kihtide vahel olnud liiv ei kinnita kuidagi kõigi matusekihtide üheaegsust ning osutab ühtlasi sellele, et Salme teise laeva peale oli ehitatud puidust kamber või surnumaja – vastasel juhul oleks liiv eri kihtide vahelt laiali jooksnud. Taolised surnukambrid olid ehitatud ka paljudesse Skandinaaviast teada laevmatustesse ning need püsisid lahtisena või vähemalt küllastati neid teatud aja jooksul korduvalt. Sealsetes matustes oli enamasti tegu ühe olulise surnu matmiskohaga, kelle austuseks viidi läbi pikaajalisemaid rituaale. Salme laevadesse maetute suur hulk muudab need aga sarnaseks just kohalike, Saaremaa ülikute matusemajadega, kuhu samuti toodi aja jooksul surnuid juurde. Olen täiesti veendunud, et Salme laevade sõdalaste matjad olid kohalikud, olgugi maetud ise või suurem osa neist vööramaa päritolu.

Kuidas Salme sõdalased Saaremaale sattusid?

Analüüsid mitmetel Taani ja Inglise viikingiaegsetel matusekohtadel on osutanud, et viikingiaegsete sõdalasgruppide liikmed pärinesid paljudest maadest, sealhulgas vahel ka Läänemere idakallastelt. Need olid mehed mõne kohaliku pealiku või väikekuninga teenistuses. Sellistel meestel puudusid kohapealsed sotsiaalsed sidemed ning nende identiteet oligi vähemalt osa aja elust seotud üksnes oma sõdalaste rühma ja selle pealikuga. Peamiseks argumendiks, miks samasuguse võõrsõdalaste matusekohaga ei võinud olla tegemist ka Salmel, on Skandinaavia arheoloogias levinud veendumus, et Saaremaal puudusid viikingiajal sellised pealikud, kelle teenistuses oleks võinud olla ka võõramaalasi. Saaremaa kui 8. sajandi Skandinaaviaga võrreldes vähearenenud perifeeria kumab õigupoolest läbi kõigist eespool mainitud artiklis ja seal tsiteeritud kirjutistes esitatud seisukohtadest.

Olen välja pakkunud, et Salme laevad püsisid samuti pikema aja ehk mõnekümne kuni saja aasta jooksul avatud matmiskohtadena, kuhu maeti mingi kindla identiteediga viikingirühma võõrsõdalasi, st lisades aja jooksul eelnevate kõrvale või peale järjest uusi matuseid. Sugugi mitte kõik Salme laevadesse maetud ei tundu olevat olnud ühiskonna kõrgkihi esindajad, kuigi kahtlemata oli tegu professionaalsete sõdalastega. Laevadega tihedalt seotud viikingisõdalased leidsid oma viimase puhkekoha laevas koos relvavendadega, kohalikku päritolu sõdalased aga, kes ehk päriselus olid sama grupi liikmed, maeti oma suguvõsa surnumajadesse, sealjuures Salme maetutega üsna sarnasel viisil.

Jutu alguses tsiteeritud artiklis on pikema aja jooksul matmise versiooni täielikult eiratud, vastamata sealjuures peaaegu mitte ühelegi minu esitatud argumendile. Teave sündmuse ühekordsusest tundub olevat mingi muutmatu etteantud fakt, loodusteaduslikud ja ka puhtalt arheoloogilised argumendid selle vastu aga anomaaliad, mis tuleb kuidagimoodi lahti selgitada ja kehtiva kontseptsiooniga sobima panna.

Mitut moodi analüüsid

Julgen oletada, et analüüside tulemused oleks hoopis usutavamalt seletatavad, kui mitte hoida kinni Salme "sündmuse" ühekordsuse ideest, olgu see pealegi sobivuses välismaa rahastajate seatud sihtidega. Paraku on konkreetsem vastuargumentatsioon siinkohal võimatu, kuna **Neil Price**'i juhitava uurimisprojekti tulemused pole enne projekti lõppu kättesaadavad teistele eesti arheoloogidele, sealhulgas siinkirjutajale. Mõnele selgemalt silma torkavale kitsaskohale võib aga juba praegugi osutada. Näiteks ei saanud artiklis publitseeritud kuni 80-aastase vanusevahega lähisugulased mõistagi olla vennad, võisid aga olla näiteks vanaisa ja lapselaps.

Samuti tekitab jätkuvalt imestust surnute asukohamaa määramine strontsiumianalüüsides, mis teatavasti põhineb mitte mingil absoluutsel näitajal, vaid võrdlusel eri regioonide strontsiumitasemega. Kuigi nii esemete ornamentikas kui ka meeste ehetes – mida pole küll kusagil publitseeritud – on mitmeid ühiseid jooni Edela-Soomega, pole Salme meeste strontsiumitaset Soomega kunagi võrreldudki. Igati loogiliselt peaks see olema sarnane Kesk-Rootsiga, nagu ka Ojamaa näitajad võiksid sarnaneda Saaremaa enda näitudega. See, et näiteks Lepna või Viidumäe põletamata inimluid, mis pärit ligilähedaselt samast ajast ja samast piirkonnast, pole võrdluseks üldse vaevunud analüüsima, ei vääri vist enam eraldi märkimistki.

Täiesti fantastika valda kuulub oletus Salme I paadi kristlastest maetutest, nagu ka mitmed varasemad oletused, mille kohaselt näiteks maeti surnud laeva oma igapäevases positsioonis paadisõidul või et kuninga positsiooni märgiti suhu pandud mängunupuga. Ristikujundit leidub nii relvadel kui ka muudel esemetel ka paganlikus kultuuris ning kristliku sümboolikaga relvad levisid ka paganate seas, pealegi pärines artiklis mainitud ristikujutisega mõök suuremast laevast, mitte võimalikele kristlastele omistatud paadist. Hirv ja madu on aga Põhjamaade ornamentikas sageli kujutatud tegelased, kel keskaegse, sajandeid hilisema kristliku sümboolikaga ei pruugi olla mingisugust seost. Esimesena leitud väiksema paadi erinevused leidudes ja matusekombestikus oleks

hoopis hõlpsamini seletatavad kas teatud ajalise vahega neisse kahte veesõidukisse matmise vahel või sotsiaalse erinevusega.

Salme leidude uurimiseks vajaliku rahastuse pikaajaline puudumine ning professionaalsel tasemel kohalike interpretatsioonide nappus on tekitanud Eesti arheoloogia jaoks täiesti vaieldamatu mainekahju, mille tajumiseks peab küll ilmselt olema sees viikingiaegse Skandinaavia arheoloogiaga tegelevates ringkondades. Loodusteaduslikud analüüsid iseenesest pole veel arheoloogia, eriti kui neid üritatakse sobitada etteantud tõlgenduste raamidesse.

Viikingiaja algus Saaremaal

Jah, mõneti võib nõustuda väitega, et viikingiaeg algas Saaremaal. Kas selle üle peaks aga ka väga rõõmustama, on iseasi. Seesama kontseptsioon, vähemalt Skandinaavia arheoloogide poolt vaadatuna, näeb Salme laevmatustes üksnes tõestust skandinaavlaste retkedele vähearenenud ääremaadele, mille enda merenduslikku kultuuri ei peeta kuigi märkimisväärseks.

Skandinaavlaste varased idaretked on tegelikult omamoodi sissemurdmine lahtisest uksest. Üks varasemaks peetud saagadest, Ynglingite saaga, jutustab kuningas Yngvari ja hiljem tema poja Onundri retkedest Eestisse mingil ebamäärasel, viikingiaja eelsel ajal. Salme leidu peetakse praeguse üldlevinud kontseptsiooni kohaselt arheoloogiliseks tõestuseks taoliste retkede kohta. Unub aga enamasti lisamata, et sama saaga andmeil võttis Yngvar nimetatud sõjakäigu ette selle pärast, et Eestist pärit sõdalased rüüstasid Rootsi rannikuid ning kuningas proovis sellele lõppu teha. Niisiis, kes olid Läänemere esimesed viikingid?

Tegelikult oli Yngvari aegadel ilmselt juba kujunemisjärgus Läänemere rannikualade ühine, ühtesuguste relvade ja küllap ka sarnaste töökspidamistega eri rahvustest sõdalaste-viikingite kultuurisfäär, mille üheks märgiks on samuti võimalik pidada

sedasama Salmet. Olen isiklikult üsna veendunud, et sarnaseid kollektiivseid laevmatuseid on Saaremaal tegelikult veel. Just uute laevmatuste leidmine võiks kõigutada ka eespool toodud tõlgendusi ja teooriaid.

Salme laevade taolisi leide tehakse enamasti juhuslikult ja kohalike inimeste teadete abil. Eelmisel kuul asutatud SA Osiliana üheks eesmärgiks on just selliste teadete kontrollimine ja edaspidine uurimine, milleks on nüüd olemas ka korralikud rahalised ressursid. Ega muud, kui jääme ootama uusi avastusi!